

УДК 37.013(05)

 Ірина Драч

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

А Проаналізовані характерні ознаки ключових компетентностей особистості. Розглянута логіка побудови системи компетентностей майбутніх викладачів ВНЗ. Запропонована ієрархічна структура професійної компетентності викладачів вищої школи, яка складається з ключових (надпрофесійних), загальнопрофесійних і спеціально-професійних компетентностей. Визначені ключові компетентності викладачів вищої школи та їхні компоненти.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентнісно-орієнтована освіта, компетентність, компетенція, ключові компетентності.

Ірина Драч. Формирование ключевых компетентностей как основа профессиональной подготовки будущих преподавателей высшей школы.

А Проанализированы характерные признаки ключевых компетентностей личности. Рассмотрена логика построения системы компетенций будущих преподавателей вузов. Предложена иерархическая структура профессиональной компетентности преподавателей высшей школы, состоящей из ключевых (надпрофессиональных), общепрофессиональных и специально-профессиональных компетентностей. Определены ключевые компетентности преподавателей высшей школы и их компоненты.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентностно-ориентированное образование, компетентность, компетенция, ключевые компетентности.

Iryna Drach. Design key competencies as the basis of the future teachers training in higher education.

S The characteristics of key competences of the individual were analyzed. The logic of a system of competences construction for future professors was considered. Hierarchical structure of professional competence of high school teachers, consisting of the key (beyond professional) core and specialized professional competencies was proposed. The key competencies of high school teachers and their components were identified.

Key words: competence approach, competence-oriented education, competence, competency, core competence.

Постановка проблеми. Кінець ХХ ст. ознаменувався глибинними змінами у розвитку людства, пов'язаними з переходом від індустріального до постіндустріального суспільства. Це висуває нові вимоги до якості освіти і тим самим обумовлює напрями її розвитку і вдосконалення.

У постіндустріальному суспільстві приходиться розуміння освіти як надбання особистості, як засобу її самореалізації в житті, побудови особистої кар'єри. А це змінює цілі навчання, його мотиви, форми і методи, змінює роль педагога. У новому суспільстві людям необхідний той базис, який дозволить, по-перше, розуміти один одного. По-друге, – служити основою для розвитку творчих можливостей кожної людини, її самовираження і самореалізації в різноманітних сферах людської діяльності, що динамічно змінюються [1].

Наприкінці ХХ ст. основною проблемою міжнародної освіти було визначено розрив між можливостями сформованої системи освіти і потребами суспільного розвитку. Ця проблема позначена як

криза освіти, для виходу з якої міністри освіти країн Європи визначили наступні заходи: «сприяти отриманню кваліфікацій, визначених як у сенсі знань, так і методів, ключових компетенцій та здатності набуття нових умінь і навичок. ... Зміцнити роль професійної освіти і підготовки, основ неперервної освіти та набуття нових кваліфікацій. Вжити конкретних заходів для того, щоб розмити межі між різними рівнями формальної та неформальної освіти в перспективі навчання через усе життя» [там само, с. 46].

Концептуальною основою запропонованих заходів стала ідея запровадження в освіту компетентнісного підходу як одного з ефективних шляхів розв'язання протиріч у розвитку освіти та суспільства, узгодження освітніх систем у глобалізованому світі. На думку науковців, саме набуття життєво важливих компетентностей може дати сучасній людині можливість адаптуватись до швидкоплинного світу, знаходити своє місце в ньому. Як зауважує Н.М.Бібік, «компетентності мають

охоплювати такі якості людини, що дозволяють їй інтегруватись у широкий світовий соціокультурний контекст» [2, с. 51].

Незважаючи на увагу науковців до проблем, пов'язаних з упровадженням компетентнісного підходу в освіту, проблема визначення ключових компетентностей при підготовці майбутніх фахівців у ВНЗ, розробка критеріїв їхнього оцінювання залишається нині однією з найактуальніших.

Метою статті є обґрунтування та визначення ключових компетентностей викладача вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні ідеї компетентнісного підходу, позиції якого стають усе міцнішими в сучасній зарубіжній і вітчизняній освіті, можна сформулювати наступним чином:

- компетентнісно-орієнтована освіта спрямована на те, що в процесі освіти потрібно не просто забезпечити засвоєння студентом знань, умінь і навичок, а спрямувати його на самостійне здобування і адекватне застосування отриманих знань у відповідності з конкретним життєвим або професійним контекстом, на набуття цілісного досвіду вирішення різноманітних професійних і життєвих проблем;

- у процесі фахової підготовки має відбутися не лише становлення компетентностей для виконання нормативної діяльності в рамках компетенцій, а й формування потенціалу цілеспрямованого саморозвитку, який уможливить здійснення успішної професійної та соціальної діяльності особистості в умовах трансформаційних процесів у сучасному суспільстві;

- компетентнісний підхід, який почав формуватися в руслі пошуку шляхів оптимізації формальної освіти, актуалізує проблему розвитку і саморозвитку людини поза її рамки – шляхом неформальної та інформальної освіти.

Проведений аналіз теоретичних досліджень [3; 4; 5; 6; 7] свідчить про те, що головними сутнісними характеристиками професійної компетентності фахівця вченими виділені наступні:

- здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, що базуються на знаннях, уміннях, досвіді, цінностях, ставленнях, мотивації;

- оперативність і мобільність знань, здатність застосовувати й інтегрувати їх у кожній конкретній ситуації з урахуванням різних її аспектів;

- здатність і готовність приймати рішення, вибираючи при цьому найоптимальніший у даній ситуації варіант рішення;

- здатність організації соціальної дії і співорганізації всіх необхідних для цього ресурсів;

- здатність ефективно, самостійно та відповідально діяти в широкому форматі контекстів;

- комунікативні вміння, що дозволяють цілеспрямовано й ефективно вибудовувати взаємодію з іншими людьми в рамках діяльності;

- наявність певних ціннісних орієнтацій, світоглядної позиції, загальної та етичної культури, мотивів діяльності;

- здатність до саморозвитку, освоєння нових способів дії.

Таким чином, компетентність фахівця є складною інтегрованою характеристикою особистості, яка зумовлює його здатність до реалізації власного потенціалу (знань, умінь, досвіду, особистісних

якостей) для успішної діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значимість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення в умовах динамічності світу.

Узагальнення матеріалів досліджень із реалізації компетентнісного підходу в освіті дало можливість зарубіжним експертам виділити систему компетентностей на різних рівнях змісту: надпредметні («транспредметні», «міжпредметні») – вони можуть бути представлені у вигляді «парасольки» над усім процесом навчання; загальнопредметні – як результат вивчення того чи іншого предмета, освітньої галузі; спеціально-предметні – як результат вивчення певного предмета протягом конкретного навчального року або ступеня навчання [5, с.22]. Основною рисою ключових компетентностей експертами виділено наступну: вони мають бути сприятливими для всіх членів суспільства, тобто відповідними всім, незалежно від статі, класу, раси, культури, сімейного стану, мови. Крім того, ключові компетентності мають бути узгодженими не тільки з етнічними, економічними та культурними цінностями й конвенціями відповідного суспільства, а й відповідати пріоритетам і цілям освіти й мати особистісно орієнтований характер [8, с. 14].

У сучасній психолого-педагогічній літературі представлено багато класифікацій ключових компетентностей. Незважаючи на їхню відмінність, ключові компетентності мають характерні ознаки.

Це:

- багатофункціональність. Володіння ключовими компетентностями дозволяє людині вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійному та соціальному житті, досягати важливих цілей і вирішувати різноманітні завдання;

- багатомірність, тобто вони включають різні розумові процеси та інтелектуальні вміння (аналітичні, критичні, комунікативні тощо);

- надпредметність і міждисциплінарність, оскільки вони можуть застосовуватися в різних ситуаціях у професійній, соціальній і побутовій сферах;

- динамічність, оскільки вони залежать від пріоритетів суспільства та особистості, які мають рухливу природу.

Сформованість ключових компетентностей має забезпечити, з одного боку, успішне особистісне та соціальне функціонування особистості, а з іншого – задоволення суспільних потреб у людських ресурсах певної якості.

Підхід вітчизняних науковців до визначення ключових компетентностей у системі середньої освіти, на нашу думку, повністю відповідає досвіду тих країн, де в останні десятиліття відбулася переорієнтація змісту освіти на оволодіння ключовими компетенціями (а це практично всі розвинені країни). Разом з тим, зазначений підхід відповідає і традиційним цінностям національної освіти – орієнтації на мораль, етику, соціальну активність, розуміння наукової картини світу.

Перелік ключових компетентностей, визначений українськими педагогами за матеріалами дискусії, організованої в рамках проекту ПРООН, у відповідності до освітніх традицій і соціокультурного контексту українського суспільства, складається з наступних: уміння вчитися (навчальна); громадянська; загальнокультурна; компетентність з інфор-

маційних і комунікаційних технологій; соціальна; підприємницька; здоров'язберігальна.

Необхідність формування та розвитку ключових компетентностей при підготовці майбутніх викладачів вищої школи зумовлена тим, що «головними цілеутворювальними чинниками для системи вищої освіти виступають сфера праці (підготовка фахівця) та сфера соціальних відносин (формування громадянина)» [9, с. 236]. Проте проблема визначення ключових компетентностей при підготовці майбутніх фахівців у ВНЗ, розробка критеріїв їхнього оцінювання залишається на сьогодні однією з найактуальніших.

Виходячи з логіки побудови системи компетентностей, яка містить ключові (надпредметні), загальнопредметні та спеціально-предметні компетентності, вважаємо, що професійна компетентність викладача вищої школи також має ієрархічну структуру і складається з ключових (надпрофесійних), загальнопрофесійних та спеціально-професійних компетентностей [10]. Ключові компетентності, з одного боку, є підґрунтям для формування загальнопрофесійних і спеціально-професійних компетентностей викладача, з іншого – дають йому можливість ефективно діяти не лише в професійному середовищі, а й у соціумі в цілому.

Основними компонентами ключових компетентностей педагога вищої школи виділимо наступні: когнітивний (система знань предметної сфери, на основі яких формується компетентність), діяльнісний (сукупність умінь, що базуються на отриманому досвіді) та особистісний (сукупність важливих для соціальної та професійної діяльності якостей особистості).

Проведений аналіз розуміння змісту та номенклатури ключових компетентностей міжнародними експертами, європейськими та вітчизняними науковцями дав змогу виокремити основні ключові компетентності майбутніх викладачів вищої школи, до яких нами віднесено:

- громадянську – здатність до реалізації прав і обов'язків громадянина України;
- загальнокультурну – здатність до здійснення соціальної та професійної діяльності з дотриманням морально-етичних і загальнокультурних норм;
- здоров'язберігальну – здатність до збереження здоров'я (власного та оточуючих);
- інформаційну – здатність до ефективного використання інформаційних технологій у соціальній і професійній діяльності;
- цілеспрямованого саморозвитку – здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку як основи побудови стратегій навчання протягом життя, спрямованість на розкриття особистісного потенціалу та самореалізацію.

Наведені ключові компетентності, маючи універсальний, надпредметний характер, відображають здатність викладача вищої школи здійснювати складні культуровідповідні види діяльності, ефективно розв'язувати різноманітні професійні та соціальні проблеми. Вони складають основу всебічної підготовки до реалізації основної соціокультурної місії професійної освіти – становлення особистості майбутнього фахівця та закладають підґрунтя для формування компетентностей специфічного спрямування.

Ураховуючи виділені види ключових компетентностей (громадянську, загальнокультурну,

здоров'язберігальну, інформаційну та цілеспрямованого саморозвитку) і їхні компоненти, представимо структуру ключових компетентностей у вигляді таблиці (табл. 1, див. с. 10).

Особистісний компонент ключових компетентностей педагога вищої школи є наскрізним та інтегративним, оскільки забезпечує успішність реалізації всіх інших, необхідних для успішності життєдіяльності в умовах соціально-економічних трансформацій у суспільстві, для соціально-психологічного та професійного розвитку майбутнього фахівця.

До складу соціально-значущих якостей особистості нами віднесені наступні: патріотизм; відданість ідеалам демократичної України; політична культура; активна життєва позиція; усвідомлення відповідальності за долю країни; толерантність до проявів відмінностей між народами, культурами, релігіями; дотримання норм законодавства; моральна стійкість, непримиренність і протидія порушенням суспільної моралі; наявність соціально-значущих позитивних ідеалів; гуманність; повага до особистості; здатність активно відстоювати свої переконання; здатність до колективної діяльності; широкий світогляд; цілеспрямованість, здатність до подолання перешкод, що виникають у процесі діяльності; організованість; відповідальність; комунікабельність.

Висновки. Отже, професійна компетентність, будучи продуктом власної життєтворчої активності людини, є не лише і не стільки значним обсягом засвоєних знань і досвіду, скільки вмінням їх актуалізувати в потрібний час і використати в процесі діяльності. Ключові компетентності є основою професійної компетентності особистості, їхня сформованість надає особистості можливість ефективно брати участь у різних сферах життя і сприяє покращенню якості життя та розвитку індивідуумів. Підґрунтям для формування ключових компетентностей виступають індивідуальні та соціальні потреби.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розробку критеріїв і технології оцінювання ключових компетентностей викладача вищої школи.

Література

1. Новиков А.М. Методология образования. Издание второе / А.М. Новиков. – М. : «Эгвес», 2006. – 488 с.
2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования / Ю.Г. Татур. – М. : ИЦ ПКПС, 2004.
4. Чуракова О.В. Ключевые компетенции как результат общего образования: Дидактические материалы. – Вып. 1. – Самара, 2002. – 42 с.
5. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (бібліотека з освітньої політики) : [монографія] / М-во освіти і науки України ; [колектив авт.: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.; під заг. ред. О.В.Овчарук]. – К., 2004. – 112 с.
6. Маслов В.І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів / В.І. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 2. – С. 63–66.
7. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш й ін.; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.
8. Компетентна освіта: від теорії до практики. – К. : Плеяди, 2005. – 120 с.
9. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. – К. : Інформ.системи, 2010. – 342 с.
10. Драч І.І. Компетентнісна модель майбутнього викладача вищої школи / І.І. Драч // Вища освіта України – Додаток 1 до Вип. 27, том II (35). – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Генезис, 2012. – С. 147–155.

Таблиця 1

Структура ключових компетентностей викладача вищого навчального закладу

Види					
Компоненти	Громадянська	Загальнокультурна	Інформаційна	Здоров'я зберігальна	Цілеспрямованого саморозвитку
Когнітивний	Знання прав та обов'язків громадянина; міжнародного життя та політичних процесів в Україні; геополітичної ситуації та місця й ролі України в сучасному світі; основних засад розбудови громадянського суспільства; норм Конституції України, чинного законодавства	Знання наукових та культурних досягнень світової цивілізації; історії, культури, традицій свого народу та держави; норм моральної та етичної поведінки; етики ділового спілкування	Знання методів пошуку, класифікації, перетворення, аналізу та збереження інформації; можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, Інтернет-ресурсів, прикладних програмних засобів для здійснення професійної та соціальної діяльності;	Знання основ здорового способу життя, прийомів саморегуляції та самоконтролю, основ охорони праці та безпеки життєдіяльності; основ ергономіки робочого місця та робочого часу; способів запобігання та зменшення негативних наслідків у професійній діяльності	Розуміння важливості саморозвитку та необхідності професійної мобільності; знання методів самоаналізу та адекватної самооцінки; методів та прийомів саморозвитку та самовиховання
Діяльнісний	Уміння орієнтуватися в зовнішній та внутрішній політиці держави; захищати інтереси держави, посунувати та взаємоузгоджувати суспільні, колективні та індивідуальні інтереси; виконувати конституційні обов'язки, дотримуватися норм законодавства; аналізувати соціально-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві; захищати свої права людини та громадянина; вирішувати загальні соціальні проблеми; захистити довілля, інтересів споживача; активна участь у громадській діяльності.	Уміння аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової науки та культури; дотримуватися морально-етичних норм у міжособистісних відносинах та в суспільстві; толерантно взаємодіяти з оточуючими в глобалізованому суспільстві; протистояти проявам расової, національної, статевої, вікової дискримінації; дотримуватися норм ділового спілкування; володіння державною та однією з іноземних мов.	Уміння отримувати інформацію з різних джерел, представляти її в доступній формі, орієнтуватися в світовому інформаційному просторі; користуватися персональним комп'ютером, працювати з апаратним та програмним забезпеченням на рівні кваліфікованого користувача, використовувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання широкого кола соціальних та професійних завдань; здійснювати пошук інформації в мережі Інтернет; добирати найбільш відповідні інформаційні засоби та канали комунікації в міжособистісному та діловому спілкуванні	Уміння вести здоровий спосіб життя, фізично самовдосконалюватися; дозувати навантаження, дотримуватися режиму роботи та відпочинку; підтримувати та відтворювати працездатність, відновлювати фізичні та духовні сили; здійснювати контроль власної поведінки з огляду на відносини з іншими учасниками спільної діяльності; використовувати санітарно-гігієнічні норми та норми охорони праці у професійній діяльності; зберігати трудову активність в екстремальних ситуаціях.	Уміння встановлювати життєві цілі та визначати пріоритети; планувати власний соціально-психологічний та професійний розвиток; обирати оптимальні форми постійного підвищення власної кваліфікації; здійснювати самоаналіз та адекватну самооцінку; встановлювати межі власних знань, долати стереотипи мислення; засвоювати нові знання, прогресивні технології; адаптуватися до зростаючих потоків інформації, до динамічності світу; здатність до різноманітних інновацій.
Особистісний	Соціально значущі якості особистості: патріотизм; відданість ідеалам демократичної України; політична культура; активна життєва позиція; усвідомлення відповідальності за долю країни; толерантність до проявів відмінностей між народами, культурами, релігіями; дотримання норм законодавства; моральна стійкість, непримирність і протидія порушенням суспільної моралі; наявність соціально значущих позитивних ідеалів; гуманність; повага до особистості; здатність активно відстоювати свої переконання; здатність до колективної діяльності; широкий світогляд; цілеспрямованість, здатність до подолання перешкод, що виникають у процесі діяльності; організованість; відповідальність; комунікабельність.				